

AZ ÖNÉRTÉKELÉS ÉS AZ ÉNHATÉKONYSÁG ÖSSZEFÜGGÉSEI A CSALÁDI SZOCIALIZÁCIÓS TÉNYEZŐKKEL

Lőrincz Anna Kata

SZTE BTK Pszichológiai Intézet, lorincz.anna23@gmail.com

A pozitív fiatalkori fejlődés elméleti kerete a sikeres fejlődéshez, kibontakozáshoz szükséges képességek és feltételek vizsgálatára összpontosít. Az 5C modell (Lerner, Almerigi, Theokas és Lerner, 2005) öt egyéni képességen keresztül ragadja meg a fejlődés lényegét, ezek közül az egyik az önbizalom, melynek elemei az önértékelés és az énhatékonyság. Számos kutatás talált pozitív irányú kapcsolatot e két változó, illetve a jó mentális és fizikai állapot, valamint a szubjektív jóllét között. Kutatásom során arra kerestem a választ, hogy kibontakozó felnőttkori személyek körében vizsgálva milyen összefüggéseket találunk az önértékelés és énhatékonyság, illetve különböző családi szocializációs tényezők: nevelési attitűd, stílus, cél, valamint családi légkör között. A minta 216 személyből állt (80 férfi és 136 nő; átlagéletkor: 21,59 év, szórás: 1,93). A vizsgálati személyek online kérdőívet töltöttek ki, mely önértékelésükre, énhatékonyságra, családi szocializációjukra vonatkozó kérdéseket tartalmazott. Az önértékelés pozitív kapcsolatban állt a támogató nevelési attitűddel, és negatív kapcsolatot mutatott a manipulatív, inkonzisztens, illetve korlátozó stílusokkal, valamint a konfliktusos családi légkörrel. Az énhatékonyság pozitív összefüggést mutatott a támogató nevelési attitűddel és negatívát a korlátozó nevelési stílussal. A kutatás eredményeiből kirajzolódik a fejlődést támogató családi tényezők szerepe a fiatalkori fejlődés során.

Kulcsszavak: pozitív fiatalkori fejlődés, önértékelés, énhatékonyság, családi szocializáció

Köszönetnyilvánítás: Köszönetemet szeretném kifejezni témavezetőmnek, dr. Kőrössy Judit egyetemi docensnek, aki a téma kiválasztásától kezdve a cikk elkészítéséig kísérte munkám, szakmai észrevételeivel, támogatásával segítve azt.

Az 1990-es évektől kezdve a korábban uralkodó, betegségeket és hiányosságokat hangsúlyozó elméletekkel szemben új irányzat jelent meg a fiatalok fejlődésével kapcsolatos kutatásában. A pozitív fiatalkori fejlődés (*positive youth development*, PYD) elméleti kerete a fejlődési potenciálokra helyezi a hangsúlyt (Damon, 2004; Kőrössy, 2016; Lerner, Dowling, és Anderson, 2003). Ellentétben azokkal a vizsgálatokkal, melyekben a gyermekek, illetve fiatalok főként sérülékeny, rizikó tényezőknek és veszélyeknek kitett egyénekként jelennek meg, az új szemléletben aktív, sorsukat és jövőjüket hatékonyan alakító, erőforrásaikat kiaknázó szereplőkként tudunk rájuk tekinteni (Damon, 2004). Az irányzat célja, hogy elősegítse és támogassa azokat a forrásokat, körülményeket, melyek a pozitív fejlődési kimeneteket facilitálják (Kőrössy, 2016). Hangsúlyozza, hogy minden gyermek egyedi tehetségekkel, erősségekkel, érdeklődésekkel és jövő potenciállal jellemezhető (Damon, 2004). Ez a sikeres jövő pedig akkor valósulhat meg, ha a fiatal támogató közeg veszi körül, melynek ő maga is aktív részese (Kőrössy, 2016).

A pozitív fiatalkori fejlődés mélyebb megértése érdekében több modellt is alkottak, köztük a Fejlődési források modelljét (Benson, Scales, Leffert, és Roehlkepartan, 1999; idézi: Kőrössy, 2016) a Kezdeményezés megközelítés modelljét (Larson, 2000), valamint az 5 C modellt (Lerner, Almerigi, Theokas, és Lerner, 2005) (v.ö. Kőrössy, 2016). A modellek alapján képet kaphatunk arról, milyen készségek, képességek, illetve külső környezeti feltételek kellenek a sikeres fejlődéshez. Mindhárom elméletben hangsúlyos szerepet kapnak maguk a fiatalok, akik nem csak rugalmasan alkalmazkodnak a feltételekhez, hanem aktív alakítói fejlődésüknek. Mind Lerner (2005) 5 C modelljének¹ önbizalom (confidence) elemében, mind a Benson és munkatársai (1999) által kidolgozott belső források pozitív identitás komponensében fontos szerepet kap az önértékelés és az énhatékonyság. Kutatásomban ezek kapcsolatát a külső források közül a Benson és munkatársai (1999) által kiemelt családi tényezőkkel összefüggésben vizsgáltam meg.

Az önértékelés a szelf pozitív, illetve negatív értékelése (Smith és Mackie, 2004), az egyén saját értékességére vonatkozó ítélete, saját maga iránt való attitűdje, mely magában foglalja az önmagáról alkotott hiedelmeit, valamint emocionális állapotokat, mint a büszkeség vagy szégyen (Hewitt, 2009). Az önértékelés összefüggést mutathat a nemmel (Bleidorn et al., 2016; Helwig és Ruprecht, 2017). A magas önértékelés kapcsolatban áll a stresszel való hatékonyabb megküzdéssel, illetve a jó mentális és fizikai egészségi állapottal (Li, Chan, Chung, és Chui, 2010; Taylor és Stanton, 2007). Az alacsony önértékelés maladaptív kimenetellekkel mutat összefüggést, mint a bűnözés, illetve az alacsony fizikai és mentális egészség (Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt, és Caspi, 2005; Orth, Robins, és Widaman, 2012).

Orth (2017) kapcsolatot talált a gyermekkori családi környezet, illetve az önértékelés mértéke között. A hatás mértéke bár idővel csökkent, szignifikáns maradt a fiatal felnőttkor idején is. Soest, Wichstrøm és Kvalen (2016) azt

¹ Az 5 elem: competence, character, connection, confidence, caring / compassion.

tapasztalták, hogy az önértékelés magasabb szintjét a férfi nem, a magasabb szülői iskolázottság, és a magasabb mértékű szülői törődés jósolták be. Az autonómia támogatása az anya és az apa részéről pozitív összefüggésben áll a serdülők önértékelésével (Duineveld, Parker, Ryan, Ciarrochi, és Salmela-Aro, 2017).

Az énhatékonyság az egyén saját képességeibe vetett hite, mely befolyásolja érzéseit, gondolatait, motivációját, cselekedeteit (Bandura, 1977). Bandura (1986; idézi: Byars-Winston, Diestelmann, Savoy, és Hoyt, 2017) szocio-kognitív elmélete szerint az énhatékonysággal kapcsolatos elképzelések négy fő forrásból származnak: a személyes teljesítményből (például korábbi sikerek, tapasztalatok), behelyettesítő tanulásból (például modell személyek megfigyelése), társas meggyőzésből, megerősítésből (például szóbeli bátorítás), és fiziológiai állapotokból, feladat közbeni érzelmi arousal megtapasztalásából (például stressz, vagy szorongás átélése feladatteljesítés közben). Az énhatékonyság erős összefüggésben áll az étellel való elégedettséggel (Marcionetti és Rossier, 2016), valamint az önértékeléssel, mind a felnőtteket (Judge, Locke, Durham, és Kluger, 1998), mind pedig a serdülőket (Bradley és Corwyn, 2004) vizsgálva.

Számos kutatás foglalkozik a pozitív fiatalkori fejlődés közösségi, környezeti feltételekkel, a fejlődési kimenetekkel, valamint a fizikai és mentális egészséggel való összefüggéseivel. Eredményeikből a maladaptív viselkedések visszaszorításának fontossága mellett kirajzolódik a pozitív viselkedésformák támogatásának nélkülözhetetlensége is, és egyre több kutatás emeli ki a család hatását a fiatalok fejlődési kimenetelére (Youngblade, Theokas, Schulenberg, Curry, Huang, és Novak, 2007).

A családi szocializáció nagyon fontos szerepet tölt be a fiatalok viselkedésének, normáinak, értékeinek, hiedelmeinek kialakításában, befolyásolva a családtagok pszichés, kognitív és szociális fejlődését (Mester, 2013). A szülői nevelés fontos szerepet játszik a serdülők, és fiatalok fejlődésében (Jámbori és Sallay, 2003; Zsolnai et al., 2012). A szülők mutatják meg a serdülőknek, fiataloknak a célokat, irányokat és ötleteket a jövőképük kialakításához (Jámbori és Sallay, 2003). Jámbori és Sallay (2003) kutatásukban azt tapasztalták, hogy a szabályorientált, támogató családi légkörben felnövő serdülők főleg a családi étellel kapcsolatban alkotnak konkrétabb képet jövőjükéről, emellett a jövőbeli családjukkal kapcsolatos céljaikat megvalósíthatóbbnak, pontosabbnak ítélik. Megfigyelték továbbá az anyai támogató attitűd pozitív hatását a baráti kapcsolatokhoz fűződő reményekre, szelfre vonatkozó céljaikra. Sallay (2003) vizsgálata során a konfliktusos családi légkör, valamint a konformitás mint nevelési cél negatív, a következetes nevelési stílus, illetve a megfelelő szintű támogató attitűd pozitív hatását tapasztalta a fiatalok jövőképének alakulására. Margitics és Paulik (2006) kutatásában a konfliktusos családi légkör, valamint az inkonzisztens és a manipulatív nevelési stílus összefüggésben állt a maladaptív megküzdési formákkal. Az autoritativ légkörnek pozitív hatása van a teljesítmény-motivációra, autonómiára, kompetenciára és az önértékelésre (Baumrind, 1971, Jámbori és Sallay, 2003).

Több kutatás is alátámasztotta a gondoskodó, bizalomteli szülő-gyerek kapcsolat fontosságát az egészséges szelf-fejlődésben, illetve a pozitív énkép megalapozásában (Sallay és Münnich, 1999). Az emberek a másokkal való interakcióikon keresztül ismerik meg magukat (Mead, 1934). A megfelelő szintű önértékelés kialakulásában az egyént körülvevő fontos személyek jelentik a kontextust, melyben a szelf meghatározása történik (Tesser és Campbell, 1983; idézi: Sallay és Münnich, 1999). Kulcsár (1981) szerint az énkép kialakításában fontos szerepet tölt be a szülők nevelési stílusa, énképe. Rosenberg (1965; idézi: Sallay és Münnich, 1999) megállapította, hogy a serdülő fiúk énképét az apa-fiú kapcsolat határozza meg. Sallay és Münnich (1999) kutatásuk során azt tapasztalták, hogy a meleg, elfogadó kapcsolat az anyával kapcsolatban állt a szelf pozitív alakulásával, emellett vizsgálatukban a korlátozó nevelési stílus optimálisabbnak bizonyult a megengedőnél. Youngblade és munkatársai (2007) kutatásában több pozitív családi tényező is összefüggésben állt a serdülők szociális kompetenciájával, illetve önértékelésével, valamint az internalizáció, az externalizáció, illetve az akadémiai problémák alacsonyabb szintjével. Azok a fiatalok, akiket olyan személyek vesznek körül, akik pozitív közeget biztosítanak számukra, nem pusztán kevésbé lesznek kitéve a negatív kimeneteknek, hanem nagyobb valószínűséggel mutatják a pozitív fejlődés jeleit (Youngblade et al., 2007).

A pozitív fiatalkori fejlődés szakirodalmi főleg a gyermekek, serdülők fejlődésével foglalkoznak, kevés szakirodalmat találunk, amely kiterjeszti a felnőttekre is a vizsgálatokat. Kutatásom célcsoportjaként a kibontakozó vagy készülődő felnőttkorú (emerging adulthood, Arnett, 2000) fiatalokat jelöltem ki. Ennek az időszaknak sajátossága, hogy sem a serdülőkorhoz, sem a fiatalfelnőttkorhoz nem sorolható. Arnett (2000) szerint ez az életszakasz pszichoszociális moratórium, gondtalan időszak, mely során a szülői elvárások a függetlenedésekből kifolyólag kevésbé hangsúlyosak, miközben a felnőtt lét felelősségteljességének súlya még nem nehezedik a fiatalokra. Kiemeli e korosztály fejlődési potenciáljait, lehetőségeit.

Hajduska (2006) szerint az egyetemi évek időszaka azáltal, hogy hidat képez a serdülőkor és a felnőttkor között, magában foglalja mindkét szakasz kihívásait. A nem hatékony megküzdési módok önértékelési zavarhoz, szorongáshoz, depresszióhoz, érzelmi zavarhoz, tanulási problémákhoz, párkapcsolati és egyéb társas nehézségekhez vezethetnek (Hajduska, 2006). Az eriksoni fejlődésmodellben a fiatal felnőttkor több krízist is magában foglal: az autoritáskrízist (szülőkről való leválás, társadalmi értékek elfogadása vagy elutasítása, önfenntartás), a teljesítménykrízist (pályaválasztás, tanulmányi kihívások, tanulással kapcsolatos attitűd), valamint az identitáskrízist (énkép, önértékelés, énhatékonyság), illetve az időszak legfontosabb feladata a társas kapcsolatok kialakítása, az intimitás és izoláció kérdése (Erikson, 1968). A kibontakozó felnőttkorúak pozitív fiatalkori fejlődés tekintetében való vizsgálatának eredményeképp precízebb képet kaphatunk e korosztály erőforrásairól, jellemzőiről, melyek segíthetik a felnőttkorba való sikeres átlépésüket.

Kutatásom során arra keresem a választ, hogy a készülődő felnőttek esetén milyen összefüggéseket láthatunk a pozitív fiataalkori fejlődés két eleme, az önértékelés, illetve az énhatékonyság, valamint az észlelt nevelési attitűd, nevelési cél, nevelési stílus, illetve családi légkör között.

Hipotézisem (H1) szerint az önértékelés magasabb értéke (a) a támogató nevelési attitűd magasabb észlelt szintjével, (b) az önállóságra nevelés mint cél magasabb észlelt szintjével, (c) a következetes nevelési stílus magasabb észlelt szintjével fog együtt járni, alacsonyabb szintje pedig (d) a konfliktusos családi légkör magasabb értékeivel fog összefüggést mutatni. További hipotézisem (H2) alapján azt várom, hogy az énhatékonyság érzés magasabb értéke (a) a támogató nevelési attitűd magasabb észlelt szintjével, (b) az önállóságra nevelés mint cél magasabb észlelt szintjével, (c) a következetes nevelési stílus magasabb észlelt szintjével fog együtt járni, alacsonyabb szintje pedig (d) a konfliktusos családi légkör magasabb értékeivel fog összefüggést mutatni.

MÓDSZEREK

Vizsgálati személyek

A kutatás a fiatal felnőttek csoportját célozta meg, ezért a kérdőív az általuk gyakran használt közösségi média felületeken (Facebook, Instagram) került megosztásra. Az online kérdőívet 229 fő (81 férfi és 148 nő) töltötte ki, melyből az életkorra és a gimnáziumi tanulmányok elvégzésére vonatkozó szűrés után 216 fő (80 férfi 136 nő; életkoruk átlaga: 21,59 év, szórás: 1,93) maradt. A családi szocializáció kérdőív anyai kérdéssorát 211 fő (78 férfi és 133 nő), az apai kérdéssort pedig 191 fő (69 férfi és 122 nő) töltötte ki.

Vizsgálati eszközök

Az önértékelés mérésére a Rosenberg Önértékelés Skála (Rosenberg Self-esteem Scale, Rosenberg, 1965) Sallay, Martos, Földvári, Szabó és Ittzés (2014) által közölt változatát használtam. A 10 tételes skála az általános önértékelést méri, a vizsgálati személyek a tételekkel való egyetértésüket négyfokú Likert-skálán tudják kifejezni (1 = egyáltalán nem értek egyet, 4 = teljesen egyetértek). Sallay és munkatársai (2014) vizsgálatukban négy almintán vizsgálták a skála belső megbízhatóságát, mely mindegyik mintán magasnak bizonyult (a legalacsonyabb esetén: Cronbach-alfa = 0,857; a legmagasabb esetén: Cronbach-alfa = 0,898).

Az énhatékonyság mérésére az Általános Énhatékonyság Skála (General Self-Efficacy Scale, Schwarzer, 1993; idézi: Szabó, 2008) magyar változatát (Kopp, 1993; idézi: Szabó, 2008) használtam, melynek tételeit Szabó (2008) doktori disszertációjából emeltem ki. Az eredetileg 20 tételes kérdőív rövidített verziója 10 pozitív állítást tartalmaz, melyekkel a vizsgálati személy egy négyfokú skálán

tudja kifejezni az egyetértését, ahol 1 = “egyáltalán nem jellemző rám”, 4 = “teljes mértékben jellemző rám”.

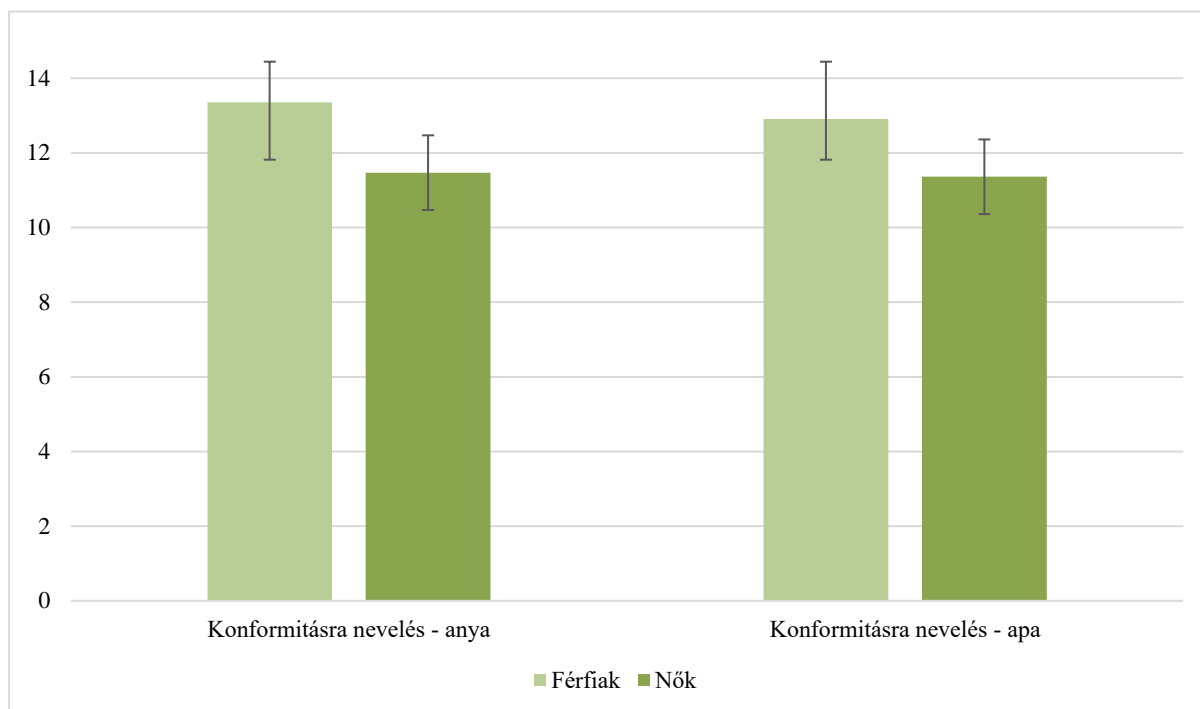
A nevelési célok, attitűdök, stílusok fiatalok általi észlelését a Családi Szocializáció Kérdőív (Dalbert és Goch, 1997; idézi: Sallay és Krotos, 2004) magyar változatával mértem, melyet korábbi magyar kutatásokban Sallay és Dalbert (2002, idézi: Sallay és Krotos, 2004), valamint Sallay és Krotos (2004) használtak vizsgálataikban. A kérdőív a családi szocializáció négy dimenzióját vizsgálja, ezek a családi légkör (szabályorientált, konfliktusorientált családi légkör), a szülői nevelési célok (önállóságra nevelés, konformitásra nevelés), a szülői nevelői attitűdök (következetes, manipulatív, inkonzisztens nevelési attitűd), valamint a szülői nevelési stílus (támogató, korlátozó). A válaszadóknak vissza kell emlékezniük a serdülőkorukra (12-14 éves korukra) és ez alapján kell megadniuk az állításokkal való egyetértésüket egy hatfokú skálán (ahol 1 = egyáltalán nem jellemző, 6 = teljes mértékben jellemző).

A vizsgálat menete

A vizsgálati személyek egy online kérdőívet töltöttek ki, mely körülbelül 15 percet vett igénybe. a Családi Szocializáció Kérdőív anyai, illetve apai szakaszainak kérdéseire csak azok válaszoltak, akiknek az életének abban a szakaszában (12-14 éves korban) jelen volt valamilyen anya, vagy apa-figura (édesanya/apa, nevelő anya/apa).

EREDMÉNYEK

A nemek közötti különbségeket vizsgálva a családi szocializáció kérdőív konformitás mint nevelési cél skáláján a férfi kitöltők magasabb pontszámot értek el, mind az anyai (férfiak: $N=78$; $M=13,35$; $SD=4,22$; nők: $N=133$; $M=11,47$; $SD=4,17$; $t(209)=-3,13$, $p=0,002$), mind az apai (férfiak: $N=69$; $M=12,91$; $SD=4,39$; nők: $N=122$; $M=11,36$; $SD=4,14$; $t(189)=-2,43$, $p=0,016$) konformitást mérő skálák esetén (lásd: 1. ábra).

1. ábra: A konformitás mint észlelt nevelési cél pontszámai az anyai, illetve apai alskálán a nem alapján képzett csoportokban. A férfiak mindkét szülő esetén magasabb mértékben számoltak be a konformitás mint nevelési cél észleléséről, mint a nők. A különbség szignifikáns a $p < 0,05$ szinten.

Az első hipotézis kapcsán a Rosenberg Önértékelés Skálán elért pontszámokat korreláltattam a Családi Szocializáció Kérdőív skáláinak pontszámaival. Az önértékelés skálán elért pontszám biztos, de gyenge, pozitív irányú együttjárást mutatott mind az anyai ($r(209) = 0,28, p < 0,001$), mind az apai ($r(189) = 0,24, p = 0,001$) támogató nevelés észlelését mérő skála pontszámával. A korlátozó nevelés kapcsán gyenge, de biztos, negatív irányú kapcsolat volt megfigyelhető, mind az anyai ($r(209) = -0,21, p = 0,002$), mind az apai ($r(189) = -0,28, p < 0,001$) oldal tekintetében (1. táblázat).

		Önértékelés		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Támogató nevelési attitűd	Apa	0,24**	0,37**	0,04
	Anya	0,28**	0,36**	0,19
Korlátozó nevelési attitűd	Apa	-0,28**	-0,36**	-0,15
	Anya	-0,21**	-0,33**	-0,05

1. táblázat: A Rosenberg Önértékelés Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt nevelési attitűdöket mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintá esetén

Az észlelt nevelési célok esetén az önállóságra nevelés mint cél összefüggése az önértékeléssel csak az apai oldal esetén bizonyult szignifikánsnak, mértéke elhanyagolható volt, iránya a vártnak megfelelő ($r(189) = 0,15, p = 0,04$). A konformitás mint észlelt nevelési cél mind az anyai ($r(209) = -0,22, p = 0,001$), mind az apai ($r(189) = -0,22, p = 0,003$) alskála esetén szignifikáns, biztos, de gyenge, negatív irányú kapcsolatot mutatott az önértékeléssel. A férfiakat külön vizsgálva nem volt megfigyelhető szignifikáns kapcsolat (lásd: 2. táblázat).

		Önértékelés		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Önállóságra nevelés mint cél	Apa	0,15*	0,19*	0,10
	Anya	0,09	0,15	0,02
Konformitásra nevelés mint cél	Apa	-0,22**	-0,38**	-0,01
	Anya	-0,22**	-0,36**	-0,06

2. táblázat: A Rosenberg Önértékelés Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt nevelési célokat mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintán

A nevelési stílusok tekintetében a következetes nevelés mint észlelt nevelési stílus a várt iránytól eltérően, negatív irányú, az apai skála esetén biztos, de gyenge ($r(189) = -0,23, p = 0,001$), az anyai skála esetén gyenge, majdnem elhanyagolható ($r(209) = -0,17, p = 0,015$) kapcsolatot mutatott az önértékeléssel. Az inkonzisztens észlelt nevelési stílus, valamint az önértékelés között biztos, de gyenge, negatív irányú összefüggés volt megállapítható, mind az anyai ($r(209) = -0,21, p = 0,002$), mind az apai ($r(189) = -0,25, p < 0,001$) skála esetén. A manipulatív észlelt nevelési stílus apai skáláján elért pontszám ($r(189) = -0,28, p < 0,001$), valamint az anyai skála pontszáma gyenge, de biztos, negatív irányú ($r(209) = -0,23, p = 0,001$) összefüggést mutatott az önértékeléssel (lásd: 3. táblázat).

		Önértékelés		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Következetes stílus	Apa	-0,23**	-0,26**	-0,20
	Anya	-0,17*	-0,27**	-0,02
Inkonzisztens stílus	Apa	-0,25**	-0,21*	-0,32**
	Anya	-0,21**	-0,23**	-0,20
Manipulatív stílus	Apa	-0,19*	-0,24**	-0,12
	Anya	-0,22**	-0,26**	-0,18

3. táblázat: A Rosenberg Önértékelés Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt nevelési stílusokat mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintán

Az önértékelés és a konfliktusos légkör között gyenge, de biztos, negatív irányú kapcsolat volt megfigyelhető ($r(214) = -0,21, p = 0,002$) (lásd: 4. táblázat).

	Önértékelés		
	Teljes minta	Nők	Férfiak
Konfliktusos légkör	-0,21**	-0,24**	-0,15
Szabályorientált légkör	-0,08	-0,15	0,06

4. táblázat: A Rosenberg Önértékelés Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt családi légkört mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintá esetén

Második hipotézisem kapcsán a Schwarzer-féle Énhatékonyság Kérdőív pontszámainak kapcsolatát vizsgáltam a családi jellemzőkkel, korrelációs eljárással. Azt tapasztaltam, hogy a támogatói attitűd észlelésének pontszáma, mind az apai ($r(189) = 0,17, p = 0,02$), mind az anyai ($r(209) = 0,19, p = 0,005$) skálák esetén szignifikáns, de gyenge, pozitív irányú kapcsolatot mutat az énhatékonyság pontszámával. A korlátozó nevelési attitűd észlelésének mértéke mind az apai ($r(189) = -0,28, p < 0,001$), mind az anyai ($r(209) = -0,24, p = 0,001$) alskála esetén szignifikáns, gyenge, de biztos, negatív irányú kapcsolatban állt az énhatékonysággal (lásd: 5. táblázat).

		Énhatékonyság		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Támogató nevelési attitűd	Apa	0,17*	0,19*	0,15
	Anya	0,19**	0,20*	0,22
Korlátozó nevelési attitűd	Apa	-0,28**	-0,30**	-0,25*
	Anya	-0,24**	-0,21*	-0,30**

5. táblázat: A Schwarzer-féle Énhatékonyság Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt nevelési attitűdöket mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintá esetén

Az észlelt nevelési cél kapcsán csak az anya önállóságra nevelésének volt szignifikáns, de elhanyagolható mértékű, pozitív irányú kapcsolata az énhatékonysággal ($r(209) = 0,16, p = 0,02$). A férfiak almintáján mind az apai ($r(67) = 0,30, p = 0,01$), mind az anyai almintán ($r(76) = 0,33, p = 0,004$) gyenge, de biztos, pozitív irányú kapcsolat volt látható (lásd:

		Énhatékonyság		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Önállóságra nevelés mint cél	Apa	0,11	-0,003	0,30*
	Anya	0,16*	0,07	0,33**
Konformitásra nevelés mint cél	Apa	-0,14	-0,14	-0,19
	Anya	-0,13	-0,17	-0,12

5. táblázat).

		Énhatékonyság		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Önállóságra nevelés mint cél	Apa	0,11	-0,003	0,30*
	Anya	0,16*	0,07	0,33**
Konformitásra nevelés mint cél	Apa	-0,14	-0,14	-0,19
	Anya	-0,13	-0,17	-0,12

5. táblázat A Schwarzer-féle Énhatékonyság Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt nevelési célokat mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintá esetén

A mért észlelt nevelési stílusok közül csak a manipulatív nevelési stílus apai skálája mutatott gyenge, negatív irányú kapcsolatot az énhatékonysággal ($r(189) = -0,18, p = 0,01$). A nők almintáján az apa észlelt manipulatív nevelési stílusa és az énhatékonyság között gyenge, de biztos, fordított irányú kapcsolat állt fenn ($r(119) = -0,24, p = 0,008$) (lásd: 6. táblázat).

		Énhatékonyság		
		Teljes minta	Nők	Férfiak
Következetes stílus	Apa	-0,10	-0,08	-0,18
	Anya	-0,08	-0,09	-0,09
Inkonzisztens stílus	Apa	-0,13	-0,10	-0,18
	Anya	-0,10	-0,05	-0,21
Manipulatív stílus	Apa	-0,18*	-0,24**	-0,13
	Anya	-0,02	-0,07	0,06

6. táblázat: A Schwarzer-féle Énhatékonyság Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt nevelési stílusokat mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintá esetén

A családi légkör kapcsán a konfliktusos légkör észlelése szignifikáns, de gyenge, negatív irányú összefüggést mutatott az énhatékonysággal (lásd: 7. táblázat).

	Énhatékonyság		
	Teljes minta	Nők	Férfiak
Konfliktusos légkör	-0,16*	-0,14	-0,17
Szabályorientált légkör	-0,04	-0,08	0,02

7. táblázat: A Schwarzer-féle Énhatékonyság Skála és a Családi Szocializáció Kérdőív észlelt családi légkört mérő skálái közti korrelációs együtthatók értékei a teljes minta, valamint a női és férfi almintán

MEGVITATÁS

A nemek közötti különbségeket tekintve szignifikánsan alacsonyabb értéket értek el a nők a konformitás skálákon mind az anya, mind az apa esetén mint a férfiak, ami egybeesik Jámbori (2003) eredményeivel. A korábbi kutatásokkal (Bleidorn et al., 2016; Helwig és Ruprecht, 2017; Soest et al., 2016) szemben nem találtam szignifikáns különbséget a nemek között az önértékelés esetén.

Az észlelt támogató nevelés szintje pozitív összefüggésben állt az önértékeléssel. Minél magasabbnak élték meg a szülők támogató attitűdjét, annál magasabb volt az önértékelésük. A férfiak esetén, valószínűleg a kis elemszámból fakadóan az anya észlelt támogató nevelési attitűdjének és az önértékelésnek az összefüggése nem érte el a szignifikáns szintet, de hasonló tendenciát mutatott. Az apa észlelt támogató nevelési attitűdje a férfi almintán nem állt kapcsolatban az önértékeléssel.

A korlátozó nevelés a vártak megfelelő irányú, tehát fordított kapcsolatot mutatott az önértékeléssel. A férfiak almintáján nem volt szignifikáns kapcsolat az önértékelés mértéke és a korlátozó nevelési attitűd között, nőknél az önértékelés alacsonyabb szintjével járt együtt. Sallay és Münnich (1999) serdülők vizsgálatakor az apai nevelés kapcsán hasonló eredményeket kaptak, vizsgálatukban a kevésbé korlátozó apai nevelés jobb énképpel járt együtt.

Női kitöltők esetén az apa észlelt önállóságra nevelése pozitív kapcsolatot mutatott az önértékeléssel. A konformitásra nevelés mindkét szülő esetén negatív irányú összefüggésben állt vele, minél inkább azt élték meg, hogy a szüleik nevelési célja a konformitás, annál alacsonyabb volt az önértékelésük. Férfiaknál nem volt megfigyelhető szignifikáns kapcsolat.

Feltételezésemmel ellentétben az önértékelés, illetve a következetes nevelés között negatív irányú kapcsolat volt megfigyelhető, tehát a következetes nevelés magasabb észlelt szintje az önértékelés alacsonyabb szintjével járt együtt. A férfi almintát külön vizsgálva az anya esetén nem volt kapcsolat, az apai skála

kapcsán hasonló tendencia volt megfigyelhető, mint a teljes mintán. A várt iránytól való eltérést feltételezhetően a skálát alkotó tételek magyarázhatják. A következetes beállítottságot 2-2 állítás alkotja mindkét szülő esetén: „*Ha édesanyám/édesapám megtiltott nekem valamit, tehettem, amit akartam, kitartott álláspontja mellett.*”, „*Amikor egy feladat elvégzése előtt álltam, édesanyám/édesapám nem hagyott lazítani, amíg be nem fejeztem.*”. A tételek a szülők viselkedését merevnek írják le, elképzelhető, hogy a vizsgálati személyek számára negatív felhangjuk volt. El lehetne gondolkozni a tételek szövegének kisebb módosításán: például, ha az első idézett állítás esetén a „*tehettem, amit akartam*” szavak helyére a „*következetesen*” kifejezést írjuk, jelentősen módosul a kijelentés mondanivalója, tónusa („*Ha édesanyám/édesapám megtiltott nekem valamit, következetesen kitartott álláspontja mellett*”). Mivel a korábbi kutatásokban a következetes nevelési stílus pozitív tényezőkkel járt együtt (Sallay, 2003) ezért a kérdés további vizsgálatokat igényel. Az inkonzisztens, illetve manipulatív neveléssel fordított kapcsolatot mutatott az önértékelés, magasabb szintjük az önértékelés alacsonyabb szintjével jár együtt.

A konfliktusos légkör észlelése gyenge, de biztos, negatív irányú kapcsolatban állt az önértékeléssel, tehát a konfliktusos légkör észlelésének magas szintje az önértékelés alacsony mértékével járt együtt.

Ahogy a korábbi kutatásokban is megállapították, az önértékelés és az észlelt családi tényezők között valóban megfigyelhető kapcsolat (Kulcsár, 1981; Rosenberg, 1965). Összességében elmondható, hogy az önértékelés magas szintje az észlelt támogató nevelési attitűddel áll összefüggésben. Az alacsony értéke pedig a konfliktusos családi légkörrel, a konformitás, mint észlelt nevelési céllal, az inkonzisztens, illetve a manipulatív észlelt nevelési stílussal az apa észlelt következetes nevelési stílusával, az anya észlelt korlátozó nevelési attitűdjével volt kapcsolatban mindkét nem esetén. Továbbá a nők esetén kimutatható volt az apa önállóságra nevelése, mint észlelt nevelési cél pozitív, valamint az anyai észlelt konformitásra nevelés, az anyai következetes nevelési stílus, illetve az apai korlátozó nevelési stílus negatív összefüggése az önértékeléssel. Youngblade és munkatársai (2007), illetve Orth (2017) is kimutatták a pozitív családi tényezők kedvező hatását az önértékelésre. Sallay és Münnich (1999) kutatásukban az anyával való meleg, elfogadó kapcsolat és a szelf pozitív alakulásának együtt járását tapasztalták. Soest és munkatársai (2016) pedig megállapították, hogy a magasabb mértékű szülői törődés kapcsolatba hozható az önértékelés magasabb szintjével.

Az együttjárások gyenge mértéke mögött valószínűleg az állhat, hogy a vizsgált dimenziók mellett a nevelés, illetve a szülő-gyermek kapcsolat egyéb aspektusai (például szeretet, érzelmi elfogadás) erősebb összefüggést mutathatnak a fiatalok önértékelésével. Emellett az élet számos egyéb területe, baráti és romantikus kapcsolatok, az iskola, és a munka világa egyaránt befolyásolhatja azt.

Hipotézisem, miszerint az énhatékonyság magasabb mértékű megélése a támogató nevelési attitűd magasabb észlelt szintjével fog együtt járni beigazolódott, azonban a két változó között csak gyenge kapcsolat volt látható. A

korlátozó nevelés szignifikáns, negatív irányú összefüggést mutatott az énhatékonysággal mindkét nem esetén. Tehát a korlátozó nevelési attitűd magasabb észlelt szintje az énhatékonyság alacsonyabb szintjével járt együtt.

Férfiak esetén mind az apa, mind pedig az anya észlelt önállóságra nevelése gyenge, de biztos, pozitív irányú kapcsolatban állt az énhatékonysággal, tehát minél inkább megélik az énhatékonyságukat, annál nagyobb mértékben számolnak be az önállóságra nevelés, mint nevelési cél észleléséről, és fordítva.

Az énhatékonyság nem mutatott összefüggést a következetes nevelés észlelésének mértékével, illetve az inkonzisztens neveléssel sem állt kapcsolatban. A manipulatív stílust vizsgálva az anya esetén nem volt kapcsolat az énhatékonysággal, az apa esetén a nőknél volt megfigyelhető az énhatékonyság és a manipulatív észlelt nevelési stílus közötti gyenge, de biztos fordított irányú kapcsolat. Minél magasabb volt az apa manipulatív stílusának észlelése, annál alacsonyabb önértékelésről számoltak be, és fordítva.

Összességében tehát elmondható, hogy az énhatékonyság a nevelési attitűdök tekintetében csak a korlátozó attitűddel állt kapcsolatban. Az észlelt nevelési célok kapcsán csak az önállóságra nevelés mint észlelt nevelési cél járt együtt az énhatékonysággal, és csak férfiak esetén. Az észlelt nevelési stílusokat vizsgálva a csak az apa észlelt manipulatív stílusával mutatott összefüggést és csak a női kitöltőknél. Az alacsony elemszámok miatt a kérdés további kutatásokat igényel, azonban feltételezhető, hogy a férfiak és a nők esetében más-más családi tényezők mutatnak összefüggést az énhatékonysággal. A korlátozó nevelési attitűd negatív kapcsolata az énhatékonysággal azonban mindkét nem esetén kirajzolódik. A pozitív fejlődést mutató magas önértékelés és énhatékonyság valóban együtt jár a szülői támogatással, önállóságra neveléssel, konfliktusmentes családi légkörrel, a manipulatív és korlátozó nevelés alacsonyabb szintjével, és ez az összefüggés még fiatal felnőttkorban is kimutatható.

A kutatás korlátját képezi alacsony elemszáma, így ahhoz, hogy megbízhatóbb és szélesebb körben értelmezhető eredményeket kapjunk, érdemes lenne kibővíteni, főleg a férfi al minta esetében. A vizsgálat során fiatal felnőttek emlékeztek vissza arra, milyennek észlelték szüleik viselkedését, ez torzíthatta az eredményeket. Előfordulhat például, hogy azért a támogató nevelés esetén láthatjuk a leginkább egyértelmű összefüggést, mert a társas támasz a fiatal felnőttkorban is fontos, talán a szülőkkel való kapcsolat esetén a lehangsúlyosabb. Jelenlegi állapotunk befolyásolhatja az emlékezés színezetét (Gerslma, Emmelkamp és Arrindel, 1990), akár aktuális érzelmi állapotunkon keresztül (Forgas, 2008), akár azért, hogy jelenünket a múltunk megváltoztatásával igyekszünk igazolni (Wixon és Laird, 1976). A fiatalok válaszait módosíthatja a megfelelési igény, melynek hatására inkább a társadalom által elvárt irányába alakítják válaszaikat, illetve befolyásolhatja a hibás emlékezet és a megváltozott észlelés is (Spanier, 1976). Különösen jellemző lehet ez olyan hosszantartó kapcsolatok esetén, mint a szülő-gyermek kapcsolat (Gerslma et al., 1990), melyre való visszaemlékezést befolyásolja a szülők iránti szeretet vagy rosszindulat (Parker, 1984), illetve az a tendencia, mely szerint a szülői viselkedés

észlelése összefüggésben áll az egyén személyiségével (Slater, 1962). Érdemes lenne megvizsgálni, hogy egyéb mérőeszközök bevonásával milyen összefüggéseket tapasztalnánk, például, ha a családi környezet, illetve szülői nevelés percepciójának mérésére más módszert, illetve más nevelési dimenziókat használnánk. Ezen felül a vizsgált változók kapcsolatát számos egyéb tényező is befolyásolhatta, így érdemes lenne ezeket is figyelemmel kísérni. Fontos lenne továbbá megvizsgálni, hogy hogyan befolyásolják a vizsgált változókat az ellentétes anyai, illetve apai hatások, valamint kiterjeszteni a kutatást a családi szerkezetre.

A pozitív fiatalkori fejlődés koncepciója összetett, minden aspektusára kiterjedő vizsgálat létrehozása meglehetősen nehéz feladat, azonban egy-egy elemének kutatása is nagyban hozzájárulhat, hogy megértsük, mi segíti a fiatalokat abban, hogy egészséges felnőttekké váljanak. A kutatásból jól látszik a megfelelő családi tényezők szerepe a fiatalkori fejlődés során. Azonban az is megfigyelhető, hogy nem kizárólagos forrásai a fejlődésnek, így a további elemek vizsgálata és támogatása is fontos feladat. Számos iskolai program épül a pozitív fiatalkori fejlődés elméletére ezek szélesebb körű alkalmazása mindenképp pozitív hatással lenne a fiatalok lelki és testi egészségére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Bandura, A. (1977). Self efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1), 1-103.
- Bleidorn, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J. A., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter, J., Gosling, S. D. (2016). Age and gender differences in self-esteem—a cross-cultural window. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(3), 396-410.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2004). Life satisfaction among European American, African American, Chinese American, Mexican American, and Dominican American adolescents. *International Journal of Behavioral Development*, 23(5), 385-400.
- Byars-Winston, A., Diestelmann, J., Savoy, J. N., & Hoyt, W. T. (2017). Unique effects and moderators of effects of sources on self-efficacy: a model-based meta-analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 64(6), 645-658.
- Damon, W. (2004). What is positive youth development? *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 591, 13-24.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and

- delinquency. *Psychological Science*, 16(4), 328-335.
- Duineveld, J. J., Parker, P. D., Ryan, R. M., Ciarrochi, J., & Salmela-Aro, K. (2017). The link between perceived maternal and paternal autonomy support and adolescent well-being across three major educational transitions. *Developmental Psychology*, 53(10), 1978-1994.
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W.W. Norton, New York.
- Forgas, J. P., & East, R. (2008). On being happy and gullible: Mood effects on skepticism and the detection of deception. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1362-1367.
- Gerlsma, C., Emmelkamp, P. M. G., Arrindel, W. A. (1990). Anxiety, depression, and perception of early parenting: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 10, 251-277.
- Hajduska, M. (2006). Felsőoktatási krízisek. *Alkalmazott Pszichológia*, 8 (1), 32-38.
- Helwig, N. E., & Ruprecht, M. R. (2017). Age, gender, and self-esteem: a sociocultural look through a nonparametric lens. *Archives of Scientific Psychology*, 5, 19-31.
- Hewitt, John P. (2009). The social construct of self-esteem. In C. R. Snyder, S. J. Lopez (Eds), *Oxford Handbook of Positive Psychology* (pp. 217-224). Oxford University Press.
- Jámbori, Sz., Sallay, H. (2003). Parenting styles, aims, attitudes, and future orientation of adolescents and young adults. *Review of Psychology*, 10(2)131-140.
- Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C., & Kluger, A. N. (1998). Dispositional effects on job and life satisfaction: the role of core evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), 17-34.
- Kőrössi, J. (2016). A pozitív fiatalkori fejlődés elmélete és modelljei. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(2), 9-18.
- Kulcsár, Zs. (1981): Személyiség-pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Larson, R. W. (2000): Toward a psychology of positive youth development. *American Psychologist*, 55(1),170-183.
- Lerner, R. M., Almerigi, J. B., Theokas, C., Lerner, J. V. (2005): Positive youth development. A view of the issues. *Journal of Early Adolescence*, 25(1), 10-16.
- Lerner, R. M., Dowling, E. M., & Anderson, P. M. (2003). Positive Youth Development: Thriving as the basis of personhood and civic society. *Applied Developmental Science*, 7(3), 172-180. DOI:10.1207/1532480XADS0703_8
- Li, H. C., Chan, S. L., Chung, O. K., & Chui, M. L. (2010). Relationships among mental health, self-esteem and physical health in Chinese adolescents: an exploratory study. *Journal of Health Psychology*, 15(1), 96-106.
- Marcionetti, J., & Rossier, J. (2016). Global life satisfaction in adolescence: The role of personality traits, self-esteem, and self-efficacy. *Journal of Individual Differences*,37(3), 135-144.
- Margitics, F., & Paulik, Zs. (2006). Megküzdési stratégiák preferenciájának összefüggése az észlelt szülői nevelői hatásokkal. *Magyar Pedagógia*, 106(1), 43-62.

- Mead, G. H. (1934): *Mind, self, and the society*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Mester, D. (2013). A jövő-orientáció háttértényezőinek vizsgálata főiskolai hallgatók körében. *Doktori értekezés*, Debreceni Egyetem.
- Orth, U. (2017). The family environment in early childhood has a long-term effect on self-esteem: a longitudinal study from birth to age 27 years. *Journal of Personality and Social Psychology*. <http://dx.doi.org/10.1037/pspp0000143>
- Orth, U., Robins, R. W., & Widaman, K. F. (2012). *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(6), 1271-1288.
- Parker, G. (1984). The measurement of pathogenic parental style and its relevance to psychiatric disorder. *Social Psychiatry*, 19, 75-81.
- Sallay, H., & Krotos, H. (2004). Az igazságos világba vetett hit fejlődése: Japán-magyar kultúrközi összehasonlítás. *Pszichológia*, 24(3), 233-252.
- Sallay, H., & Münnich, Á. (1999). Családi és nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései. *Magyar Pedagógia*, 99(2), 157-174.
- Sallay, H. (2003). A szülői nevelés hatása serdülők jövő-orientációjának alakulására. *Magyar Pedagógia*, 103(3), 389-404.
- Sallay, V., Martos, T., Földvári, M., Szabó, T., & Ittész, A. (2014). A Rosenberg Önértékelés Skála (RSES-H): alternatív fordítás, strukturális invariancia és validitás. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15(3), 259-275.
- Slater, P. E. (1962). Parental behavior and the personality of the child. *Journal of Genetic Psychology*, 101, 53-68.
- Smith, E. R. & Mackie, D. M. (2004). *Szociálpszichológia*. Magyarország, Budapest, Osiris Kiadó.
- Soest, T., Wichstrøm, L., & Kvalen, I. L. (2016). The development of global and domain-specific self-esteem from age 13 to 31. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110(4), 592-608.
- Spanier, G. G. (1976). Use of recall data in survey research on human sexual behavior. *Social Biology*, 23, 244-253.
- Steiger, A. E., Allemand, M., Robins, R. W., & Fend, H. A. (2014). Low and decreasing self-esteem during adolescence predict adult depression two decades later. *Journal of Personality and Social Psychology*, 106(2), 325-338.
- Szabó, M. (2008). A társadalmi nemekkel kapcsolatos dinamikus nézetrendszerek szociálpszichológiai vizsgálata: Ideológiák és sztereotípiák, nemi tipizáltság és társas identitás. *Doktori disszertáció*, Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Taylor, S. E., & Stanton, A. L. (2007). Coping resources, coping processes, and mental health. *Annual Review of Clinical Psychology*, 3, 377-401.
- Vajda Zs., Kósa É. (2005). *Neveléslélektan*. Osiris, Budapest.
- Wixon, D. R., & Laird, J. D. (1976). Awareness and attitude change in the forced-compliance paradigm: The importance of when. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34, 376-384.
- Youngblade, L. M., Theokas, C., Schulenberg, J., Curry, L., Huang, I. & Novak, M. (2007). Risk and promotive factors in families, schools, and communities: a contextual model of Positive Youth Development in adolescence.

Pediatrics (119), S47-S53.

Zsolnai, A., Kinyó, L., & Jámbori, Sz. (2012). Szocializáció, szociális viselkedés, személyiségfejlődés. In B. Csapó (Ed.), *Mérlegem a magyar iskola* (pp. 327-366). Budapest, Magyarország: Nemzeti Tankönyvkiadó.